

8. Ліпкан В. А., Діордіца І. В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: навчальний посібник. К.: КНТ, 2007. 292 с.

9. Сотула О. С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Х.: Національний університет внутрішніх справ, 2003. 201 с.

10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. Вид. 10-те, переробл. та допов. / Бойко А. М. та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

11. Кузнецов В. В. Удосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за злочини проти державного діяча. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 33. С. 23–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2017_33_5

12. Самороков В. О., Сахнюк В. В. Кримінально-правова характеристика посягання на життя державного чи громадського діяча. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 5. С. 106–109.

Хавронюк М. І.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального та
кримінального процесуального права
(Національний університет
«Києво-Могилянська академія»)

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НОРМИ,
РОЗРАХОВАНІ НА ЗАСТОСУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ,
ЧИННІ ДО ПОЧАТКУ ВІДКРИТОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ
ПРОТИ УКРАЇНИ: ДОСЯГНЕННЯ І ПРОРАХУНКИ
УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА
ТА ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ**

Станом на 23 лютого 2022 р. Кримінальний кодекс (КК) України містив не так багато норм, розрахованих на застосування спеціально в умовах воєнного стану та в інший особливий період або в період збройного конфлікту. Класифікація за критерієм об'єкта дозволяє виділити такі групи кримінальних правопорушень:

1) проти основ національної безпеки України:

- перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та інші форми державної зради (ст. 111);
- диверсія (ст. 113);
- шпигунство (ст. 114);
- перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період (ст. 114-1);

2) проти порядку комплектування військових формувань України – вчинені в особливий період:

- ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (ст. 336);

- ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період (ст. 336-1);

3) проти порядку несення військової служби – вчинені в умовах особливого періоду чи в бойовій обстановці:

- непокора (частини 3 і 4 ст. 402);

- невиконання наказу (частини 2 і 3 ст. 403);

- опір начальникові чи іншій особі, яка виконує покладені на неї обов'язки з військової служби, або примушування їх до порушення цих обов'язків (частини 3 і 4 ст. 404);

- погроза вбивством або заподіянням тілесних ушкоджень чи побоїв начальникові, або знищенням чи пошкодженням його майна у зв'язку з виконанням ним обов'язків з військової служби (частини 3 і 4 ст. 405);

- самовільне залишення місця служби (частини 4 і 5 ст. 407);

- дезертирство (частини 3 і 4 ст. 408);

- ухилення від несення обов'язків військової служби шляхом самокалічення, симуляції хвороби, підроблення документів чи іншого обману або відмова від несення обов'язків військової служби (частини 3 і 4 ст. 409);

- викрадення, привласнення, вимагання військового майна або заволодіння ним шляхом шахрайства, зловживання службовим становищем чи розбою (частини 3 і 4 ст. 410);

- умисне знищення або пошкодження військового майна (частини 3 і 4 ст. 411);

- втрата або зіпсування ввіреного для службового користування військового майна внаслідок порушення правил його зберігання (частини 2 і 3 ст. 413);

- порушення статутних правил вартової (вахтової) служби чи патрулювання (частини 2 і 3 ст. 418);

- порушення правил несення прикордонної служби (частини 2 і 3 ст. 419);

- порушення правил несення бойового чергування (частини 2 і 3 ст. 420);

- порушення статутних правил внутрішньої служби (частини 2 і 3 ст. 421);

- недбале ставлення військової службової особи до служби (частини 3 і 4 ст. 425);

- бездіяльність військової влади (частини 3 і 4 ст. 426);

- перевищення влади чи службових повноважень (частини 4 і 5 ст. 426-1);

- здача або залишення ворогові засобів ведення війни (ст. 427);

- залишення гинучого військового корабля (частини 2 і 3 ст. 428);

- самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю (ст. 429);

- добровільна здача в полон (ст. 430);

- злочинні дії військовослужбовця, який перебуває в полоні (ст. 431);
- мародерство (ст. 432);
- насильство над населенням у районі воєнних дій (ст. 433);
- погане поводження з військовополоненими (ст. 434);
- незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею (ст. 435).

Крім того, Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) передбачена відповідальність за вчинені в умовах особливого періоду військові адміністративні проступки:

- відмова від виконання законних вимог командира (начальника) (ч. 2 ст. 172-10);
- самовільне залишення місця служби (ч. 4 ст. 172-11);
- необережне знищення або пошкодження військового майна (ч. 2 ст. 172-12);
- зловживання владою або службовим становищем (ч. 2 ст. 172-13);
- перевищення влади чи службових повноважень (ч. 2 ст. 172-14);
- недбале ставлення військової службової особи до служби (ч. 2 ст. 172-15);
- бездіяльність військової влади (ч. 2 ст. 172-16);
- порушення правил несення бойового чергування (бойової служби) (ч. 2 ст. 172-17);
- порушення правил несення прикордонної служби (ч. 2 ст. 172-18);
- порушення правил поводження із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ч. 2 ст. 172-19);
- розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів (ч. 3 ст. 172-20);

4) проти миру і безпеки людства:

- планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (ст. 437);
- порушення законів та звичаїв війни (ст. 438);
- екоцид (ст. 441);
- геноцид (ст. 442);
- найманство (ст. 447);
- незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала (ст. 445).

Крім того, якщо ознака вчинення злочину в умовах воєнного стану не впливає на кваліфікацію, то вона враховується при призначенні покарання (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК).

Серед перелічених 38-ми статей КК після початку Російсько-Української війни, в період з 20 лютого 2014 р. до 24 лютого 2022 р. з'явилися три нових статті (ст. 114-1, ст. 336-1 і ст. 426-1), а понад двадцять зазнали змін.

Досягненням є сама по собі наявність більшості перелічених норм, без яких державі було б дещо складніше: а) забезпечувати національний спротив

агресорові, б) здійснювати комплектування військових формувань, в) зміцнювати військову дисципліну в них, а також, хоч і незначною мірою, г) стримувати комбатантів держави-агресора від порушень законів і звичаїв війни.

До досягнень можна віднести також наявність декількох правових позицій Верховного Суду (ВС) щодо норм КК, які мають значення в умовах війни. Вивчення нами (за участю Г. М. Зеленова) наявних рішень Касаційного кримінального суду, Великої Палати ВС показало, що ці правові позиції стосуються лише восьми із тридцяти восьми відповідних статей КК. Йдеться про такі позиції:

- «Наданням допомоги Російській Федерації у проведенні підривної діяльності проти України на шкоду суверенітетові та територіальній цілісності (ст. 111 КК) слід вважати виконання громадянином України, суддею місцевого суду Автономної Республіки Крим, який не був звільнений з указаної посади, функцій представника окупаційної судової влади РФ, а саме здійснення правосуддя від імені цієї держави, що забезпечувало становлення та зміцнення окупаційної влади РФ шляхом утворення і функціонування незаконно створених окупаційних органів судової влади цієї держави на окупованій території України» [1];

- Шпигунство вважається закінченим злочином із моменту вчинення іноземцем або особою без громадянства однієї з альтернативних дій, передбачених у диспозиції ч. 1 ст. 114 КК, зокрема з моменту отримання та накопичення відомостей, що становлять державну таємницю, з метою їх передачі іноземній державі, іноземній організації або їх представникам [2];

- «Публічні заклики до перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (до зупинення мобілізації) в особливий період слід кваліфікувати як незакінчений замах на вчинення злочину, передбаченого ст. 114-1 КК. Закінченим злочином перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань України необхідно вважати умисне створення перешкод або встановлення будь-яких обмежень у законній діяльності військовослужбовців військових формувань України при виконанні ними своїх службових обов'язків в особливий період. Перешкоджання може відбуватися в такий із наведених способів: блокування органів військового управління, об'єднань, з'єднань, військових частин, шляхів сполучення, обладнання, споруд, руху військового транспорту шляхом перекриття руху, виставлення пікетів або постів, організації скупчення людей, тварин чи транспорту, влаштування перепон, барикад, завалів тощо; пошкодження, знищення, захоплення або незаконне утримання військових об'єктів, споруд, будівель, техніки, транспорту та об'єктів інфраструктури;

інші дії, спрямовані на створення перепон у діяльності або виконанні військовослужбовцями ЗСУ та інших військових формувань України своїх службових обов'язків» [3];

- «Відсутність даних про вручення повістки військовозобов'язаній особі, а в разі відмови цієї особи в її отриманні – даних про фіксування такої відмови у передбаченому законом порядку, означає і не доведеність винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336 КК» [4];

- «Особливий період діє в Україні з моменту оприлюднення Указу Президента України від 17 березня 2014 року № 303/2014 «Про часткову мобілізацію». Відповідного рішення про переведення державних інституцій на функціонування в умовах мирного часу Президент України не приймав. Отже, особливого періоду не припинено. Таку правову позицію щодо тлумачення поняття «особливий період» Верховний Суд уже однозначно сформулював у своїх постановках від 14 лютого 2018 року (провадження №61-4157св18 та №61-3951св18), 20 лютого 2018 року (провадження №61-4255св18), 25 квітня 2018 року (провадження №61-1664св17), 21 лютого 2019 року (провадження №51-7411км18)» [4];

- «Кримінальне правопорушення вважається вчиненим в умовах особливого періоду, якщо на момент його скоєння дію Указу Президента України від 17.03.2014 №303/2014 «Про часткову мобілізацію» не було припинено його рішенням про переведення усіх інституцій України на функціонування в умовах мирного часу» [5];

- «Дії військовослужбовця кваліфікуються як заподіяння тілесних ушкоджень начальникові в умовах особливого періоду (ч. 3 ст. 405 КК), якщо він, достовірно знаючи, що перебуває на території пересувного госпіталю та будучи ознайомленим з правилами поведінки на цьому режимному об'єкті, здійснив насильство стосовно лікаря, який завідомо для винної особи був офіцером та відповідно до Статуту внутрішньої служби Збройних сил України його начальником» [5];

- «Кримінальна відповідальність за частинами 2–5 ст. 407 КК, на відміну від ч. 1 цієї статті, настає незалежно від того, за яких обставин військовослужбовець не з'явився вчасно на військову службу: у разі звільнення з частини, призначення або переведення, нез'явлення з відрадження, відпустки або з лікувального закладу. Наявність поважних причин у військовослужбовця своєчасно не з'явитися на військову службу має бути підтверджена належними та допустимими доказами» [6];

- «Для притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовця за ст. 413 «Втрата військового майна» КК, диспозиція якої є бланкетною, суд повинен встановити, які конкретно правила зберігання військового майна було

ним порушено. Посилання в рішенні суду виключно на загальні норми галузевого військового законодавства не свідчить про наявність ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 413 КК» [7];

- «Кримінальна відповідальність за недбале ставлення до військової служби у формі невиконання службових обов'язків (ст. 425 КК) може настати лише у випадку, коли військова службова особа зобов'язана була вчинити дії, невиконання яких ставиться їй у вину, та мала реальну можливість виконати такі дії належним чином. Якщо вона перебувала у таких умовах, за яких не мала фактичної можливості належно виконати свої службові обов'язки, то відповідальність за недбале ставлення до військової служби виключається. Для настання кримінальної відповідальності за ст. 425 КК також слід враховувати такі об'єктивні та суб'єктивні фактори, як зовнішні умови й обстановку, в якій доводилося виконувати обов'язки військовій службовій особі, дії вищестоящих командирів і начальників, дані, які характеризують особу винного, його кваліфікацію, професійну підготовку, тривалість перебування на посаді, яку обіймає, досвід та інші обставини кримінального провадження» [8];

- «Бойова обстановка як кваліфікуюча ознака складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 425 КК, має місце у випадку, коли військові частини (підрозділи) і військовослужбовці військових формувань перебували в умовах безпосереднього зіткнення з противником (учасниками терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР», їх воєнізованими і збройними формуваннями, які контролювалися та координувалися представниками влади РФ), перебували у стані наступального, оборонного та загально-військового бою, а саме здійснювали погоджені і взаємопов'язані бої, удари, маневри, бойові і спеціальні дії з метою знешкодження (розгрому) противника, оволодіння важливими районами, їх утримання, безпосередньо застосовували військову зброю і техніку стосовно противника, а також військова зброя і техніка застосувалися противником» [8].

* * *

Прорахунками є, безумовно, все решта, а саме: 1) відсутність правових позицій касаційного суду щодо застосування переважної більшості згаданих вище кримінально-правових норм; 2) недостатність кримінально-правових норм, що підлягають застосуванню в умовах війни, яка стала кричущою з початком російського вторгнення; 3) невідповідність окремих із цих норм міжнародним стандартам; 4) суперечності в цих нормах; 5) надмірність юридичної відповідальності за певні діяння; 6) відсутність відповідних спеціалізованих елементів системи кримінальної юстиції. Розглянемо останні п'ять з цих пунктів детальніше.

1. Недостатність кримінально-правових норм, які підлягають застосуванню в умовах війни.

Як виявилось ще після 2014 р., але ігнорувалось усі останні роки, в КК України відсутні норми щодо:

1) виключення протиправності діянь за обставин захисту країни від збройної агресії та бойового імунітету (за прикладом Великої Британії, Франції, Ізраїлю, Канади, США та ін.);

2) кримінальної відповідальності за такі діяння, як:

- колаборація, якщо вона не є формою державної зради;
- несанкціоноване поширення інформації про військову допомогу Україні та про дії військових формувань України;
- нецільове (незаконне) використання гуманітарної допомоги;
- ухилення службової особи чи громадянина від виконання обов'язків під час мобілізації;

- схвалення, звеличення представників агресора;

- сепаратні перемовини з ворогом;

- схиляння військовослужбовцем іншого військовослужбовця до ухилення від виконання бойового наказу або здачі в полон;

3) кримінальної відповідальності за всі можливі види воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

2. Невідповідність міжнародним стандартам окремих із кримінально-правових норм, які підлягають застосуванню в умовах війни.

Попри звернення громадськості та науковців, з червня 2021 р. Президент України так і не підписав прийнятий Верховною Радою неймовірно важливий Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» від 20 травня 2021 р.

Так само на розгляд парламенту не внесений проєкт Закону про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Починаючи з 2014 р. законодавцю треба було остаточно відмовитися від принизливого наслідування радянського та російського законодавчого досвіду. Однак до сьогодні статті 436, 437–442 КК України майже слово в слово повторюють статті 353, 354, 355–358 КК РФ, – так, ніби ті містять зразкові тексти.

Бланкетна норма ч. 1 ст. 438 КК «Порушення законів та звичаїв війни» явно не вказує на необхідність урахування усіх відомих актів міжнародного гуманітарного права, які в сукупності виділяють не менше 40 форм воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Йдеться про:

- три Гаазькі конвенції 1899 р.,

- тринадцять Гаазьких конвенцій 1907 р.,

- чотири Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р.,
- три протоколи до них 1977 і 2005 рр.,
- Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 р.,
- протоколи до нього,
- Конвенцію про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, від 10 жовтня 1980 р.,
- чотири протоколи до неї: I – про осколки, які не піддаються виявленню, II – про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, III – про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї, IV – про засліплюючу лазерну зброю,
- і ще кілька десятків актів.

Відтак, ст. 438 КК у чинній редакції породжує суперечки щодо правомірності притягнення до відповідальності:

- а) усіх осіб, які безпосередньо вчинили воєнні злочини і злочини проти людяності в усіх їх можливих формах – через бланкетність диспозиції,
- б) військових командирів та начальників за неналежний контроль за підлеглими, в результаті чого останні вчинили воєнні злочини, – через відсутність відповідної прямої норми.

З 15 квітня 2022 р. на розгляді Верховної Ради перебуває внесений Кабінетом Міністрів проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» (реєстр. №7290 від 15.04.2022), який, за деякими прикрими винятками-вадами, в основному повторює проігнорований Президентом України текст Закону від 20 травня 2021 р. Але до цього часу парламент так і не приступив до його розгляду.

3. Суперечності в нормах, які підлягають застосуванню в умовах війни.

Звернемо увагу лише на кілька найбільш кричущих ситуацій.

Найбільш поширеним правопорушенням серед військовослужбовців є ухилення від військової служби. Достатньо сказати, що протягом останніх трьох років (2018–2021 рр.) за різні його види (статті 407–409 КК) щороку засуджувалось до 95% серед усіх засуджених за військові кримінальні правопорушення. При цьому йдеться, щороку, про півтори-дві тисячі осіб, а крім того, ще понад три тисячі осіб, на яких накладено адміністративне стягнення за самовільне залишення місця служби (ст. 172-11 КУпАП) [9].

Правова кваліфікація цих правопорушень ускладнена тим, що для виділення багатьох їх видів (загалом 22 склади правопорушень) законодавець взяв одночасно кілька критеріїв поділу – спосіб ухилення, його мета і тривалість, вид суб'єкта, який ухиляється, та обстановка ухилення. Наслідком такої диференціації стали, зокрема, неймовірно широкі межі стягнення (покарання) –

від арешту на строк одна доба до позбавлення волі на строк 12 років (що становить 4383 доби).

Дійсної потреби в такій широкій диференціації відповідальності за ухилення від військової служби немає, а нагромадження складів правопорушень іноді ставить перед судами запитання, на які не існує однозначної відповіді. Те саме стосується і багатьох інших військових правопорушень. Ось кілька прикладів.

Приклад 1. Якщо військовозобов'язаний чи резервіст під час проходження зборів самовільно залишив місце служби або не з'явився вчасно без поважних причин на військову службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки чи лікувального закладу тривалістю до десяти діб, – то відповідальність має наставати за ч. 3 ст. 172-11 КУпАП. Водночас за такі самі діяння – ухилення військовозобов'язаного чи резервіста від навчальних (спеціальних) зборів – відповідальність повинна наставати за ч. 2 ст. 337 КК.

Приклад 2. Якщо в умовах особливого періоду військовослужбовець строкової служби тривалістю до трьох діб, а інший військовослужбовець – до десяти діб самовільно залишив місце служби, або не з'явився вчасно без поважних причин на військову службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки чи лікувального закладу, – то їх відповідальність має наставати за ч. 4 ст. 172-11 КУпАП. Водночас відповідальність за такі самі діяння (незалежно від тривалості), вчинені в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, має наставати за ч. 4, а в умовах воєнного стану (який є частиною особливого періоду) – за ч. 5 ст. 407 КК.

Приклад 3. Самовільне залишення місця служби в бойовій обстановці тягне відповідальність за ч. 5 ст. 407 КК, а дезертирство в бойовій обстановці – за ч. 4 ст. 408 КК. Водночас самовільне залишення поля бою під час бою, незалежно від наявності чи відсутності мети ухилитися від військової служби, є злочином, передбаченим ст. 429 КК.

Приклад 4. Відмова від несення обов'язків військової служби, вчинена в бойовій обстановці, тягне відповідальність за ч. 4 ст. 409 КК. При цьому одним із обов'язків військової служби є обов'язок обороняти Україну. Він встановлений Військовою Присягою, яка міститься в Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України, затвердженому Законом від 24 березня 1999 р. Водночас відмова під час бою діяти зброєю карається як злочин, передбачений ст. 429 КК.

Приклад 5. Непокора, тобто відкрита відмова виконати наказ начальника, вчинена в умовах особливого періоду, тягне відповідальність за частинами 3 або 4 ст. 402 КК. Водночас відмова від виконання законних вимог командира (начальника), вчинена в умовах особливого періоду, – це адміністративний

проступок, передбачений ст. 172-10 КУпАП. Відмінність лише у тому, що у першому випадку військовослужбовець відмовляється виконати наказ начальника, а в другому – вимогу командира чи начальника. Але слова «наказ» і «вимога» є синонімами [10], при цьому командир є військовим начальником для підлеглого.

Приклад 6. Вчинені в умовах особливого періоду умисне неприпинення кримінального правопорушення, що вчиняється підлеглим, або ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, що заподіяло істотну шкоду, – це злочин (частини 3 і 4 ст. 426 КК). Водночас вчинені в умовах особливого періоду умисне невжиття заходів щодо припинення кримінального правопорушення, що вчиняється підлеглим, або ненаправлення військовою службовою особою до органу досудового розслідування повідомлення про підлеглого, який вчинив кримінальне правопорушення, є адміністративним проступком (ч. 2 ст. 172-16 КУпАП). Істотна шкода, яка не полягає у заподіянні матеріальних збитків, є вельми неконкретною ознакою для розмежування цих двох діянь.

Приклад 7. Те саме стосується і недбалого ставлення до військової служби в умовах особливого періоду (частини 3 і 4 ст. 425 КК і ч. 2 ст. 172-15 КУпАП).

На жаль, ми не маємо ані законодавчо закріплених правил розв'язання цих та їм подібних суперечностей, ані правових позицій Верховного Суду, і тому користуємося лише порадами науковців щодо вирішення колізій або кваліфікації у випадках конкуренції норм. Але і ті, й інші, знову ж, можуть виявитися не переконливими для суду у конкретній справі. Це може надзвичайно затягнути прийняття остаточного справедливого судового рішення.

5. Надмірність юридичної відповідальності за певні діяння.

Надмірним є встановлення:

1) кримінальної відповідальності за:

- перетинання державного кордону України представниками підрозділів збройних сил держави-агресора (ст. 332-2) – такі особи є комбатантами і згідно з міжнародним правом не несуть відповідальність за цей злочин;

- невиконання наказу начальника, що спричинило тяжкі наслідки (ст. 403) – без визначення змісту тяжких наслідків;

- нез'явлення військовослужбовця вчасно без поважних причин на службу (ст. 407) – без визначення вичерпного переліку поважних причин;

- втрату або зіпсування ввірених для службового користування зброї, бойових припасів, засобів пересування, предметів технічного постачання або іншого військового майна внаслідок порушення правил їх зберігання (ст. 413) – за такі діяння має наставати виключно матеріальна відповідальність згідно із

Законом «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі», від 3 жовтня 2019 р.;

- недбале ставлення військової службової особи до служби (ст. 425) – якщо шкода полягає не у заподіянні матеріальних збитків;

- будь-яку бездіяльність військової службової особи (ст. 426), крім потурання командира (начальника) вчиненню підлеглим злочину;

- перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, зокрема будь-яке застосування нестатутних заходів впливу щодо підлеглого або перевищення дисциплінарної влади, що заподіяло істотну шкоду (ст. 426-1 КК), – без визначення змісту істотної шкоди;

2) адміністративної відповідальності, особливо з санкціями у виді арешту на строк від семи до десяти діб, за вчинені, у т.ч. в умовах особливого періоду:

- нез'явлення вчасно без поважних причин на службу у разі призначення, переведення, з відрядження, відпустки чи з лікувального закладу тривалістю до кількох годин (ст. 172-11);

- необережне пошкодження військового майна незначної вартості (ст. 172-12);

- недбале ставлення військової службової особи до військової служби, що не спричинило будь-якої шкоди (ст. 172-15);

- порушення правил поведіння із зброєю, речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку, що не спричинило будь-якої шкоди (ст. 172-19);

- розпивання слабоалкогольних напоїв, приховування начальниками випадків розпивання підлеглими слабоалкогольних напоїв (ст. 172-20 КУпАП).

Надмірність юридичної відповідальності заважає суб'єктам, на яких спрямовані відповідні норми, зосередитися на тому, яких положень законодавства їм дійсно важливо дотримуватися, а органам правопорядку – не витратити даремно власні ресурси та не зловживати владою.

6. Відсутність відповідних спеціалізованих елементів системи кримінальної юстиції. Складнощі взаємодії.

Йдеться про те, що попри специфічність кримінально-правових норм, розрахованих на застосування в умовах війни, держава не створила відповідні спеціалізовані органи чи підрозділи досудового розслідування «злочинів війни».

На сьогодні, відповідно до ст. 216 КПК України, злочини проти основ національної безпеки України і проти миру та безпеки людства мають розслідувати слідчі Служби безпеки України, кримінальні правопорушення проти порядку комплектування військових формувань України – слідчі органів Національної поліції, військові кримінальні правопорушення – слідчі Державного бюро розслідувань. Спеціалізації з розслідування відповідних

кримінальних проваджень не існує, від чого ефективність розслідування, безумовно, страждає.

Водночас прокурор Міжнародного кримінального суду (МКС) 2 березня 2022 р. розпочав слідство щодо воєнних злочинів і злочинів проти людяності, скоєних в Україні. Їх розслідують 42 слідчих МКС як самостійно, так і в рамках угоди про співпрацю зі спільною слідчою групою, створеною 25 березня 2022 р. під егідою Євроюсту, Польщею, Литвою та Україною [11].

Спеціалізованої прокуратури в Офісі Генерального прокурора (з підпорядкуванням їй відповідних підрозділів в обласних прокуратурах) також не створено, є лише так званій «Департамент війни».

Ані спеціалізованого суду чи спеціалізованих судів, ані суддів, які були би підготовлені і спеціалізувалися на розгляді зазначених непростих категорій справ, в Україні немає. Хоча зрозуміло, що МКС не розглядатиме справи щодо рядових, сержантів, молодших офіцерів, звичайних бойовиків ПВК і найманців.

1. Постанова ККС ВС від 27.10.2021 у справі №759/7443/17 (провадження №51-1578км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100734866>
2. Постанова ККС ВС від 27.08.2020 у справі №204/82/18 (провадження №51-42км20). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91237779>
3. Постанова ККС ВС від 26.02.2019 у справі №653/1302/15-к (провадження №51-3696км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80224185>
4. Постанова ККС ВС від 28.01.2020 у справі №759/5435/16-к (провадження №51-8845км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87424193>
5. Постанова ККС ВС від 22.04.2021 у справі №264/6124/18 (провадження №51-6162км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96545131>
6. Постанова ККС ВС від 12.10.2021 у справі №661/5675/19 (провадження №51-1732км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100359500>
7. Постанова ККС ВС від 01.09.2021 у справі №225/1673/19 (провадження №51-2137км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99556355>
8. Постанова ККС ВС від 21.05.2021 у справі №185/12161/15-к (провадження №51-6169км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97077743>
9. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
10. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/vymogha>
11. Karim Khan, procureur de la CPI: «En Ukraine, avant toute chose, nous devons rechercher les faits et établir la vérité». URL: https://www.lemonde.fr/international/article/2022/05/14/karim-khan-avant-toute-chose-nous-devons-rechercher-les-faits-et-etablir-la-verite_6126110_3210.html